

Pojken i brunnen

roman från en barndom

av

Gunder Andersson

Lindelöws bokförlag

Skidor är skor som växt och morfar har ätit upp sin mun.

Farfar låg inne i kammaren och luktade illa och pappa tränade för skidmärket.

Vi hade nyligen flyttat dit eftersom farfar blivit sjuk. Jag hade aldrig sett honom som frisk. Det var omständigt det där med att träna, inte bara att gå ut som vanligt. Pappa snörde på sig pjäxor, drog sockorna upp över byxbenen, krängde på sig en kort jacka och satte på sig en mössa som såg ut som ett kors. Den hade fyra öppna hål där hans tunna hår syntes.

– Det är för att man inte ska svettas så mycket, sa han.

Skidorna tyckte jag såg ut som långa skor och på dem stakade han iväg ut över det stora gårdet och in i skogen. Det upprepades dag efter dag, utom när det var för kallt. Då kunde pappa inte andas, han hade astma.

– Pappa tränar för skidmärket, förklarade mamma.

– Han har ju flera stycken förut? sa jag.

Jag hade sett dem utan att tänka så värst mycket på det. De var uppsatta på en blå sköld av mjukt, lent tyg och hade olika färger. Ett var grått, ett brunt, ett nästan vitt och ett gult. I mitten syntes ett par skidor och stavar, runt om var en sorts krans. Om han hade så många, varför behövde han fler? När jag frå-

gade skrattade han och klappade mig på axeln.

– För att jag saknar det allra finaste: guld med emalj. Eller som det egentligen heter: ”med högre valör.”

Och så satte han igång att förklara:

– Det här är ett järnmärke, det här är brons, det här är silver och det här är guld. Man måste åka en viss sträcka på en viss tid under tre år för varje märke. Guld med högre valör, det är det finaste, det har inslag av emalj i märket. Sedan får man ett diplom också. För att få det måste man tre år i rad åka fem mil under fem timmar.

– Så jag har hållit på i femton år för att få ihop dom här märkena, avslutade han.

Femton år. Omöjligt att tänka sig.

Vi tog bussen in till Horndal den dag det var dags. Pappa svor över vädret. Det var kramsnö. Det var inte bra, förstod jag. Dåligt glid och bakhalt, sa han. Lägga på klister. Valla om.

Det där med klister begrep jag inte. Klister satte man ihop saker med. La han på klister skulle väl skidorna fastna i snön?

Där vi steg av bussen var det en hel hoper skidåkare. Pappa kände de flesta och gick omkring och morsade. Alla svor över vädret. Han skrev upp sig på en lista och fick en nummerlapp.

– Var byter man om? frågade han mannen bakom bordet.

– Därinne, i Folkets Hus.

Pappa nickade till oss och försvann in i huset. När han kom ut hade han helvita kläder. Nummerlappen satt på bröstet.

– Nu är jag likadant klädd som Mora-Nisse, sa han. När han åkte i olympiaden.

– Vem är Mora-Nisse? undrade jag. Vad är olympiaden?

– Att du fick nummer tretton, sa mamma. Olyckstalet.

– Inte betyder det nåt, sa pappa.

Någon visslade i en pipa, och alla skidåkarna började samlas under en lång tygrasa med bokstäver på som hängde mellan två störrar.

– Det här kommer att ta uppåt fem timmar, sa pappa. Kanske mer, i det här djävla föret. Ingen idé att ni står här och väntar. Gå hem till Lundgren några timmar. Han kan väl åtminstone

bjuda på kaffe, den snåla fan.

Sedan åkte han och ställde sig bredvid de andra. Någon ropade ”gå”, och så stakade alla iväg nerför en backe och åkte på en lång rad över ett vitt fält i riktning mot skogen.

– Varför ropade han ”gå”? undrade jag. ”Åk” hade väl varit bättre.

– Vad du frågar mycket pojke, suckade mamma. Nu går vi hem till morfar.

Jag hade träffat morfar förut, han hade varit hemma hos oss en gång. Kanske flera gånger, när jag var liten, men det mindes jag inte. Vi hade ett kort på byrån, inom glas och ram. Jag satt på en stol framför en dörr.

– Det där har morfar fotograferat, hade mamma berättat. Han har en väldigt fin kamera, må du tro.

Morfar bodde i ett vitt hus mitt i snön, det var inte av trä som vårt utan hade skrovliga väggar. Det bodde andra människor i huset, några ansikten syntes bakom gardinerna när vi kom gående. Vi stampade av oss på bron, borstade av skorna med en kvast och mamma knackade på.

– Jasså, var det ni, muttrade morfar när han öppnat dörren. Mitt på blanka söndagsförmiddan.

– Alfred åker för skidmärket, förklarade mamma.

– Sånt där tok, sa morfar. Slita ut sig i onödan, vad ska det tjäna till? Kroppskrafterna ska användas till arbete.

Han stod där mitt i dörren framför oss och jag visste att jag måste tycka om honom. Han var min morfar.

– Hej morfar, hur har du det? sa jag.

Han muttrade något ohörbart innan han vände och gick in och lämnade dörren öppen efter sig så att vi kunde stiga in.

Inne hos morfar var det brunt och murrigt, med mörka möbler och en massa porträtt på en byrå och tavlor som jag inte såg vad de föreställde eftersom det var så mörkt. Mörka bokryggar i en brunmålad bokhylla. Mig gjorde det inget, det sved mindre i ögat, jag behövde inte krypa under bordet. Där låg en tidning uppslagen, morfar hade tydligen setat och läst när vi kom. Inget lyse var tänt, han läste i ljuset från fönstret.

– Han verkar inget vidare glad att se oss, viskade jag till mamma.

– Tyst med dig, viskade hon tillbaka.

– Ja slå er ner då, sa morfar.

Sedan satte han sig utan vidare och började läsa tidningen igen.

Mamma och jag slog oss ned på varsin stol, jag längst ut på kanten. Det kändes som att jag störde mindre då.

Morfar såg sträng ut, sammanbiten. Han var grå, grå hel och hållen, från byxorna upp till håret. Munnen försvann på något vis in i huvudet på honom, det var som om han ätit upp den. Håret var det inte mycket med. Några grå testar. Mycket tunnare än pappas. Men han var en gubbe, över femtio hade jag hört.

– Pojken är nog lite bättre i ögat nu, sa mamma.

Morfar muttrade något ohörbart och fortsatte med sin tidning. Jag tyckte det var onödigt att tjata om ögat, ett öga som svider är bättre än inget öga alls.

Sedan sa mamma inget mer. Vi satt där alldeles tysta medan morfar läste tidningen i all evighet. Vände blad på blad. Det enda som hördes var prasslet från tidningen och tickandet från en stor klocka på väggen. Tick tack, tick tack, tick tack.

– Ska han läsa tidningen hela dan? viskade jag.

– Tyst! väste mamma. När morfar läser ska det vara tyst. Så har det alltid varit.

Äntligen vek han ihop tidningen, sköt den ifrån sig och sköt upp glasögonen i pannan. Han spände ögonen i mig.

– Jaha, sa han. Och vad gör du då, pojke?

– Inget särskilt, sa jag.

En missnöjd rynka sprack fram mellan hans grå ögonbryn. Han harklade sig.

– Känner du till Hjalmar Branting, frågade han.

– Hjalmar? sa jag. Han som är gift med faster Anna?

– Ha! sa morfar. Det var det dummaste jag hört! Anna, den där gudsnådeliga nykterissan! Per Albin då? Per Albin Hansson?

– Far, protesterade mamma. Pojken har inte ens börjat skolan.

Far sa hon. Inte pappa. Far. Det lät främmande.

– Har ni inte lärt honom någonting? sa morfar med sin hopbitna mun. Det ska böjas i tid det som krokigt ska bli. Klart, Alfred är en bonddjäväl. Trots åren i arbetslivet, i industrin, i

skogen. En gång bonddjäväl, alltid bonddjäväl.

Jag kände hur jag rodnade. Här satt gubben och pratade illa om pappa. Vad hade han för rätt till det? Morfar harklade sig igen.

– Fast bra ändå, jag ska inte säga annat. För att vara bonddjäväl. En rejäl karl, han gifte sig med dig fast han inte behövt.

Han spände ögonen i mamma som såg ned och började plocka med klänningen.

– Han kunde ju ha nekat, som den där bonddjäveln från Fornby. Och sen gick det som det gick.

Jag begrep ingenting och såg på mamma.

– Morfars syster, viskade hon. Hon tog livet av sig. Dränkte sig.

– Rejäl, avslutade morfar. Fast bonddjäväl.

– Dränkte sig? viskade jag.

– Hon fick en liten men hade ingen pappa. Tyst nu.

Ingen pappa? Det lät konstigt, pappa har väl alla. Jag ville fråga mera men när jag såg morfar rynka pannan förstod jag att det var bäst att låta bli.

– Jag har inget att bjuda på, sa morfar buttert. Om ni hade väntat er det.

– Lite kaffe..., sa mamma med skälvande röst. Eller saft...

– Kaffet är ransonerat, sa morfar på sitt bryska vis. Och dyrt. Inget man slösar med hur som helst...

– Det är klart..., sa mamma och såg skamsen ut.

Men sedan ändrade han sig.

– En liten kopp kanske jag kan avvara, muttrade han motvilligt. Det skulle smaka bra.

Han reste sig och gick mot spisen, tog två skopor vatten ur vattenhinken och hällde upp det i en brun kaffepanna, sedan öste han upp kaffeböner ur en plåtburk med en träsked, hällde ned dem i en grönmalad kaffekvarn och började mala. När det var klart hällde han det malda kaffet i kaffepannan, ställde den på vedspisen och lade in ett björkträ. Det flammade upp därinne. Allt hade försiggått under tystnad, det enda som hördes var klockan och buller ovanifrån som lät som bråk.

– Det där förbannade Cykelstyret, mumlade morfar, nu är

han i farten igen.

Han tog ett nytt vedträ och bankade i taket.

– Cykelstyret?

Jag såg frågande på mamma.

– Han kallas så sen han var full för tjugo år sen och cyklade i diket.

– Samma sak med Fläskkotletten, fortsatte morfar. Han som bor mitt emot. Super, kan inte hålla fan på sig.

– Fläskkotletten?

Än en gång såg jag på mamma.

– En gång när han kom hem från verket hojtade han i dörren till frun ”så det blir fläskkotlett idag! Så gott det luktar!” Det var när jag var liten och det sågs som skryt. Sen dess har han fått heta Fläskkotletten.

När nu morfar rest sig tyckte jag att också jag kunde resa mig. Benen hade nästan domnat bort av att sitta stilla så länge på den hårda stolen. Jag började gå runt i rummet och tittade på fotografierna på byrån. Det var människor jag inte kände. En bild kände jag i alla fall igen: det var mamma och pappa.

– Det är vår bröllopsbild, sa mamma som också rest sig.

Sedan såg jag en bild till som verkade bekant. Det var mamma, men hon såg mycket yngre ut. Det var något konstigt med den, den var i färg och hon hade röda kinder. Som att hon rodnade.

– Så där ser du inte ut, sa jag.

– Det var fotografen. H

an målade dit läppstift och satte rouge på kinderna. Det skulle vara så, jag blev vackrare på det viset, sa han. Fast inte vet jag...

– Du ser utspökad ut, kom det från morfar. Som någon lättfotad slyna i folkparken. En kvinna ska vara naturlig, inte målad som någon hottentott eller bantuneger.

En mager kvinna såg mot mig från ett gammalt urblekt fotografi.

– Det är din mormor, sa mamma. Hon dog när jag var fjorton år.

Jag tyckte synd om mamma men kom mig inte för att säga

det. Istället lämnade jag fotografierna och drog mig in i det andra rummet. Lika murrigt där. En stor chifffonjé, en säng där en gul potta skymtade under sängbotten, ett litet bord med en massa böcker på.

– Måste han springa omkring! hörde jag morfar från köket och mamma vinkade tillbaka mig med några hastiga handrörelser.

Jag ställde mig och tittade på fotografierna igen. Ett visade en flicka med stora ögon. Hon stirrade rakt in i kameran, jag tyckte hon såg livrädd ut.

– Det är min syster Svea, sa mamma. Hon är arton år nu, åtta år yngre än jag. Du har träffat henne, minns du inte? Förut var hon hembiträde, nu arbetar hon på hotell.

Jag mindes Svea. Hon hade hälsat på sommaren innan. Här såg hon hålögd ut, som att hon svalt.

Ett annat fotografi föreställde en gubbe i arbetskläder som stod bland en massa järnskrot, med någon sorts maskin över huvudet.

– Det där är jag, sa morfar som kommit fram och nu verkade vara på bättre humör. Det är jag i martängverket. Han pekade. Jag är arbetare, men det kanske du vet? På Horndals bruk. Här gör jag min insats för samhället, för framtiden.

– Bra, sa jag, för något måste jag säga och jag hoppades att det inte var fel.

– Se aldrig ner på en arbetare! röt plötsligt morfar så att jag riktigt hoppade till.

– Neej..., stammade jag. Aldrig, tillade jag för säkerhets skull.

Varför skulle jag göra det. Dessutom visste jag inte vad arbetare var. Bönder visste jag, arbetare var kanske något bättre. Det lät så på morfar.

– Vem är det där? frågade jag och pekade på ett kort av en kvinna jag inte kände igen. Mest för att komma ifrån morfars prat om arbetare.

– Det är min syster, sa mamma. Hon har aldrig bott hemma, hon lämnades bort till mammas bror när hon var liten.

Lämnades bort? Tänk om pappa och mamma skulle komma på att lämna bort mig? Längre hann jag inte tänka, för morfar fnyste högljutt.

– Den där slynan. Kom inte ens hem till sin mors begravning. Prata inte om henne!

Han vände sig tvärt om och gick bort till spisen igen. Min blick hade fastnat på en rundnätt man i konstiga kläder. En bred kra-ge med ränder på och en rund mössa på huvudet.

– Konstiga kläder, sa jag till mamma.

– Det är Holger, min bror, viskade mamma. Han är sjöman.

– Din bror...

– Tyst! väste mamma. Prata inte om honom, då blir morfar arg.

Morfar hade hållt upp kaffet i små blommiga koppar. Efter viss tvekan öppnade han en skåpdörr som visade sig vara skaffe-riet och tog fram några bullar.

– Varför har han bilder på dom? viskade jag. Om han tycker så illa om dom?

Mamma bara skakade på huvudet men svarade inte.

Morfar lade upp bullarna i en liten flätad korg och satte sig.

– Saft har jag ingen, sa han. Men du kanske vill ha kaffe?

Jag skakade på huvudet.

– Men ta en bulle då, vettja.

Jag tog en bulle. Den var seg, nästan stenhård. Jag slet i den med mina tänder och lyckades få isär den och svälja ned den bit för bit. Mamma och morfar doppade i kaffet.

Det blev inte mycket sagt. Mamma frågade något om arbetet och morfar svarade enstavigt, medan han tuggade i sig bullen innan han drack resten av kaffet från fatet med en sockerbit i munnen. Klockan slog ett tungt slag och då sträckte sig morfar hastigt mot den stora radion och vred om en knapp.

– Nu är det nyheter. Håll tyst!

– Man måste alltid vara tyst när morfar lyssnar på radion, viskade mamma.

Så satt vi där knäpptysta medan ljudet strömmade ut ur ra-dion. När jag var riktigt liten trodde jag att människor bodde i radion och undrade hur de fick plats. En mässande röst som sa något om Berlin och Marshall och Stalin.

– Vem är Stalin? sa jag.

– Säg åt ungen att hålla tyst! röt morfar.

– Ssssch! viskade mamma och hötte med fingret.

Sedan satt vi tysta en evig tid och det enda som hördes var klockans tickande och den malande rösten från radion. Efter kaffet, sedan morfar ställt undan kopparna på diskbänken men utan att diska sa han på sitt vanliga burdusa sätt:

– Nu ska jag läsa!

Därpå vickade han omkull sig på pinnsoffan med en bok i näven.

– Jag läser alltid, sa han sedan, tydligen till mig. Läs mycket, när du kan, när du blir större.

– Morfar läser mycket äventyrsböcker, viskade mamma.

– Tyst! röt morfar från soffan.

Och nu satt vi åter där, i den molande tystnaden, med morfar på soffan fördjupad i sin bok och mamma som knappt tordes andas och det sövande ljudet från klockan. Tick tack, tick tack, tick tack. Satt och satt. Till slut kunde jag inte hålla mig längre.

– Nu går nog pappa snart i mål, viskade jag. Men morfar hade hört.

– I mål, vad då? röt han.

– Han åker skidloppet för guldmärket, sa mamma. Jag sa ju...

– Det hade jag glömt, muttrade morfar. Sedan brusade han upp igen. Åka skidor! Dumheter! Som den där Mora-Nisse! Varför öda bort tid och kraft på sånt! Stora karlar ska arbeta, inte fara omkring och trötta ut sig i onödan!

Du då, tänkte jag ilsket. Ligger där och latar dig. Det gör inte pappa, han åker skidor för guld med högre valör!

Men orden stannade inom mig och ilskan ebbade ut. Mamma teg och morfar läste i sin äventyrsbok och klockan tickade och tickade. Till slut tittade vi båda på den stora klockan, så såg vi på varann och mamma reste sig äntligen.

– Ja vi ska väl gå..., sa hon.

Morfar svarade inte, han såg inte ens upp, han nickade bara från soffan.

– Adjö då, sa mamma. Morfar muttrade något ohörbart och så var vi ute. Äntligen ute.

Vädret hade blivit ännu varmare. Det plaskade om fötterna.

– Jag måste pissa, viskade jag.

– Ställ dig bakom busken där, så ingen ser, viskade mamma.

– Varför viskar vi, viskade jag.

Vi kom på att vi inte behövde viska längre och brast i skratt.

– Morfar är snäll, sa mamma. Innerst inne.

Jag nickade. Det var svårt att tro men jag nickade i alla fall.

Där pappa startat sitt skidlopp var det ännu mera folk nu. Skidåkare åkte hela tiden in under tygtrasan mellan störarna. Det var inte bara karlar i pappas ålder som åkte. Det var folk i alla åldrar, från småkillar till gamla gubbar. En och annan kvinna också, och småflickor.

Pappa syntes inte till. Mamma frågade en bekant om han gått i mål men fick en huvudskakning till svar.

– Det tar lång tid idag. Svårvallat, tungt före.

– Hur länge har han varit borta? undrade jag. Mamma tittade på klockan.

– Fyra och en halv timme.

– Hur lång tid har han på sig?

– Fem timmar, tror jag.

– Tänk om han inte hinner. Vad ledsen han ska bli.

Jag gick omkring på den öppna platsen och bet på naglarna. Den våta snön hade trängt igenom pjäxorna och jag frös om tårna. Andra frös tydligen också, de stod och trampade i blöt-snön.

– Och Mora-Nisse han vann både femmilan och Vasaloppet.

– Men det var hårfint mot Anders Törnkvist på upploppet.

Dom kunde gott ha fått dela segern.

Det var tredje gången jag hörde namnet Mora-Nisse på samma dag. Jag förstod att han måste vara en riktig hejare. Nu frös jag ordentligt om fötterna och började springa omkring för att få upp värmen.

– Sluta med det där, du stänker ner alla andra, sa mamma.

Bredvid oss stod en grupp människor som pratade om en bonde som blivit tokig.

– Fan vet vad som flög i han. Först slog han ihjäl karingen med en hammare ute i lagår'n och sen gick han upp och sköt huvu't av sig själv med älgstudsarn.

– Tokfan, sa han som stod bredvid.

– Nu kommer han! sa mamma plötsligt.

Och nu såg jag honom. Pappa. Pappa i sin vita skiddräkt, med nummerlappen på bröstet. Han kom åkande över den blåvita snön som gnistrade i solen. Värst fort gick det inte, men framåt. Så trött han måste vara, tänkte jag.

Nu var han i alla fall nästan framme. Ett sista stavgång och han gled in mellan störarna med tygtrasan.

– Fy fan, pustade han, samtidigt som han snöt sig i näven, nickade till oss och lutade sig mot stavarna. Vilken tid hade jag? frågade han en man som satt bakom ett bord.

– 4.47,25. Du klarade det.

– Tur att det var sista gången, man börjar bli för gammal för sånt här.

Jag betraktade häpet min pappa. Så hade jag aldrig sett honom, svettig, blå om munnen, snoret rinnande. Han snöt sig i näven en gång till och slängde snoret i snön. Skjortan var full av blåa stänk, nummerlappen också.

– Var kommer allt det blåa ifrån? undrade jag.

– Blåbärssoppa, sa pappa och log. Man får det vid matkontrollerna. Mycket vitaminer. Man orkar bättre. Nej nu måste jag byta om, jag kan inte stå här och frysa och bli förkyld.

Han tog av sig skidorna, reste upp dem i snön och småsprang mot Folkets Hus.

– Blåbärssoppa, sa jag till mamma. Kan vi inte äta det någon gång?

Några månader senare, på sensommaren fick pappa ett diplom och skidmärket i guld med emalj i gult och blått. ”Guld med högre valör”. Stolt satte han upp märket på märkesskolden. Diplomet ramade han in och hängde upp det på väggen

– Nu är det slutåkt för min del. Bättre kan jag aldrig bli.